

ESEJ SIRA HECTORA HETHERINGTONA O UNIVERZITNÍ AUTONOMII

IVANA ČORNEJOVÁ

SIR HECTOR HETHERINGTON'S ESSAY ON UNIVERSITY AUTONOMY

The 1965 essay of Sir Hector Hetherington was part of discussion of a newly prepared university act which took place at the Charles University. Based on his extensive experience and years of systematic research, the author analyses the pros and cons of academic autonomy in historical and current context. Though Hetherington is rooted mainly in the British context, his conclusions have a general validity.

Key words: Sir Hector Hetherington, academic autonomy, historical development, relations between state and universities

Dne 16. března 1966 byl vydán nový vysokoškolský zákon.¹ Aniž bych se cítila povolána provádět rozbor této právní normy, musím konstatovat, že se jednalo o nejvydařenější legislativní počín v dané oblasti za celé období mezi lety 1948–1989. Ačkoliv se zákon hned v § 1 odvolával na nutnost vytvářet „*nezbytné předpoklady pro progresivní růst socialistického národního hospodářství, vědy a kultury*“ a pověřoval nemalými pravomocemi prezidenta (který jmenoval rektory), vládu a zejména ministerstvo školství, přesto skýtal velký prostor pro samostatné rozhodování vysokých škol. Např. rektora jmenoval prezident, ale činil tak na návrh vědecké rady příslušné vysoké školy a prorektorů byli voleni těmito vědeckými radami přímo – vždy v tajném hlasování.² Tento vysokoškolský zákon částečně napravlal brutální vpád do akademického hájemství způsobený zákonem z roku 1950³ a nyní, pro naše současníky uvyklé na to, že znění právních norem je většinou složité a nejasné tak, že umožňuje množství nepatřičných výkladů, je zajímavý i tím, že jeho dikce je stručná, jasná a výstižná.

Vysokoškolský zákon z roku 1966 se připravoval dlouho a důkladně. Kupodivu se tak nedělo jen ve vládě, na ministerstvu školství či ÚV KSČ, ale diskuse probíhaly i na vysokých školách, mezi nimiž hrála prim Univerzita Karlova. Na zasedání Vědecké rady Univerzity Karlovy z 11. 2. 1965 byly předloženy celouniverzitní připomínky k návrhu zákona, které „*na základě četných diskusí na fakultách, na poradách děkanů i ve vedení university připravilo kolegium rektora*“.⁴ Bude pochopitelně věcí dalšího výzkumu zjistit,

¹ Zákon č. 19/1966 Sb. o vysokých školách, nyní volně dostupný na webu, např. <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1966-19> (ověřeno 3. 10. 2012).

² § 39 citovaného zákona.

³ K tomu srv. Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy, IV, 1918–1990*, Praha 1998, s. 298–305.

⁴ Archiv Univerzity Karlovy (AUK), f. Rektorát UK, Zápisy z vědeckých rad UK 1965–1966, Vědecká rada UK z 11. 2. 1965, s. 1.

nakolik legislativci přihlédlí k těmto připomínkám, ale důležité je, že k diskusi předcházející vydání zákona na vysokých školách vůbec došlo v takovém rozsahu! Je zřejmé, že zákon z roku 1966 ani následné návrhy statutu UK nesplnily zcela očekávání akademické obce. Již v květnu 1967 např. zdůraznil prof. JUDr. Pavel Levit: „*Universita by měla mít daleko větší možnosti se řídit sama než dosud... Jde o to, co se nazývá decentralisací a samosprávou.*“⁵ Nedeбатovalo se jen o starších domácích tradicích, ale ke slovu přišly i zkušenosti ze zahraničí. Mezi nimi se objevila i krásná kvalifikovaná esej sira Hectora Hetheringtona.⁶ Její autor byl velice zajímavý člověk, vědec, který se po celý život podílel i na veřejném dění. Hector James Wright Hetherington se narodil v roce 1888 ve skotském Cowdenbeath. Vystudoval klasickou filologii, filozofii a později též ekonomii na univerzitě v Glasgow a Merton College v Oxfordu. Po ukončení studií vyučoval morální filozofii nejprve v Glasgow, pak filozofii v Sheffieldu, filozofii a morálku v Cardiffu, poté v Exeteru, aby se v roce 1924 navrátil do Glasgow. Od roku 1927 působil jako vicekancléř na univerzitě v Liverpoolu a od roku 1936 až do emeritury byl znovu přední osobností vysokého učení v Glasgow.⁷ Studentům předával své znalosti ze sociální filozofie, sociologie a příbuzných oborů, staral se nejen o duchovní, ale i o hmotný rozvoj glasgowské univerzity. Zasloužil se o výstavbu nových budov, z nichž jedna posud nese jeho jméno. Kromě toho se zajímal o sociální problémy a „dějiny práce“.⁸ V roce 1936 byl povýšen do šlechtického stavu a v roce 1962 obdržel Řád Britského impéria. Jeho syn Alastair byl významným britským novinářem. Hector Hetherington zemřel v Londýně v roce 1965.⁹

Jedním z jeho velkých badatelských témat bylo také univerzitní zřízení a otázky autonomie z pohledu současného i historického. Toto téma zkoumal nejen z „ostrovního“ pohledu, ale velmi dobře se orientoval i ve starších evropských tradicích a světové současnosti. Těmto námětům věnoval hned několik prací. Předkládaná esej shrnuje jeho dlouholeté zkušenosti a excelentní úvahy o akademické autonomii, vztahu univerzit a státu, o činnosti a organizaci akademické obce a akademických úřadů, možnostech podpory univerzit ze strany podnikatelů i roli vzdělání a vzdělanosti obecně. Jedná se o práci doslova nadčasovou, platnou a aktuální i více než půlstoletí od jejího vzniku, platnou i na počátku 21. století navzdory tomu, že se po aplikaci Boloňského procesu¹⁰ vesměs vnuceně mění podmínky vysokoškolského vzdělávání téměř v celé Evropě.

⁵ AUK, f. Rektorát UK, Zápisy z vědeckých rad UK 1966–1967, Vědecká rada UK z 4. 5. 1967, s. 7.

⁶ Přiznávám, že český překlad této eseje jsem objevila zcela náhodou v Archivu Univerzity Karlovy při úklidu a revizi písemností, které jinak byly pouhou makulaturou. Cyklostylovaný text na umolovaném zelenavém papíru byl ukryt v zaslých papírových deskách, na nichž byl tužkou nadepsán titul „Materiály Univerzity Karlovy k přípravě zákona o vysokých školách“. Spisek ležel mimo všechny řádně evidované fondy. Musím velice poděkovat kolegovi Jakubu Jarešovi, že se mu podařilo nalézt anglický originál Hetheringtonovy eseje. Byla vydána v Paříži v roce 1965, jednalo se tedy tehdy o text naprosto aktuální: Hector Hetherington, *University Autonomy*, in: International Association of Universities (ed.), *University Autonomy. Its Meaning Today*, (International Association of Universities Papers 7), Paris 1965, s. 1–38. Tento sborník obsahuje kromě práce H. Hetheringtona ještě komentáře a diskusní příspěvky odborníků, členů výboru zmíněné Asociace, doslova z celého světa. Dostupné z <http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/detail?accno=ED092027> (ověřeno 3. 10. 2012).

⁷ Z jeho četných vědeckých prací zmiňuji alespoň: *Social Purpose: a contribution to a philosophy of civic society*, London 1918; *International labour legislation*, London 1920; *The British university system 1914–1954. The P J Anderson Memorial Lecture*, Aberdeen 1954. Výbor z jeho korespondence *Letter to graduates 1946–1961. The letters of Principal Sir Hector Hetherington to the members of the General Council of the University*, Glasgow 1961.

⁸ Základní informace o něm lze nalézt na http://www.baillie.lib.ed.ac.uk/isaar/GB_0237_Baillie_P2488.html a ve Wikipedii: http://en.wikipedia.org/wiki/Hector_Hetherington (ověřeno 3. 10. 2012).

⁹ Jeho životopis podal Charles ILLINGWORTH, *University Statesman. Sir Hector Hetherington*, Glasgow 1988.

¹⁰ Boloňský proces je vytvářením evropského prostoru vysokoškolského vzdělávání. Na počátku stála tzv. Sorbonnská deklarace, kterou při příležitosti oslav 700. výročí založení Sorbonny podepsali ministři školství Francie, Německa, Itálie a Velké Británie v roce 1998. O rok později vznikla Boloňská deklarace, kterou

Akademická autonomie je pojmem, který univerzity od počátků po dnešek uctívají a hýčkají bezmála jako posvátný idol. Jeho obsah je ovšem v průběhu staletí vysvětlován různě, na jedné straně přeceňován, na straně druhé bagatelizován a pošlapáván, jako se tomu dělo v různých autoritativních režimech, ten náš minulý nevyjímaje. Gernot Heiss se na podkladě tezí Jürgena Habermase domnívá, že „mýtus o autonomii“ byl vytvořen v 19. století na obranu proti zásahům státu.¹¹ I další historikové zabývající se dějinami vysokých učení kritizují univerzity za to, že už po dlouhá léta idealizují korporativní univerzitní status.¹² Podobně idealistický je jistě např. klasický výrok zakladatele moderní německé univerzitní historiografie Friedricha Paulsena, že akademická autonomie byla úplná jen v časech zakládání univerzit a od té doby je pouze zmenšována.¹³ Je pochopitelné, že apely požadující zachování, resp. rozšíření autonomních práv se pravidelně ozývají silněji ve vypjatých časech, kdy touha po proklamativní svéprávnosti akademických korporací nabývá na síle.

Pojednání Sira Hectora je v daném kontextu důležité i proto, že nahlíží akademickou autonomii z různých stran se vzácnou objektivitou.

Vydavatelská poznámka:

Jak už jsem předeslala, text eseje jsem objevila v neupravené „pracovní podobě“. Není uveden ani autor překladu ani jiné podrobnosti. Text komparovaný s anglickým originálem jsem zkrátila o pasáže, které jsou věnovány výhradně britským záležitostem, zkrácení je vyznačeno třemi tečkami v hranatých závorkách. Do češtiny byla přeložena celá esej sira Hetheringtona s výjimkou závěrečné přílohy *On Student Partitipation in University Government*. Do stylu překladu jsem nezasahovala, jen je upraven pravopis do dnešní podoby. Tento zásah jsem si dovolila právě proto, že není třeba z edičních důvodů zachovat původní podobu tohoto pracovního textu. Byly proto změněny koncovky infinitivu z -ti na -t a důsledně je transkribováno „s“ na „z“ (v textu ostatně psaní „s“ a „z“ kolísalo). Překlad je sice poněkud toporný, jistě by bylo možné esej přeložit znovu, ale jednalo se mi především o zachování dobového koloritu. Připojené poznámky s odkazy na odbornou literaturu jsem doplnila sama. Za přepis k vydání děkuji paní Blance Šachové. Text považuji za důležitý po stránce obsahové, ne formální, proto upouštím od podrobné komparace překladu s anglickým originálem.¹⁴

signovalo už 31 evropských ministrů. Evropský prostor byl slavnostně vyhlášen na konferencích v Budapešti a Vídni v roce 2010 (viz www.bologna.msmt.cz; ověřeno 3. 10. 2012). Nutno připomenout, že aplikace boloňských požadavků se v mnoha zemích (především ve Francii, Velké Británii a Německu) setkala s odporem.

¹¹ Gernot HEISS, *Od autonomie ke státní kontrole? Univerzita ve Vídni a Štýrském Hradci v 16. století*, rkp., s. 1.

¹² Jacques REVEL – Roger CHARTIER, *Université et société dans l'Europe moderne. Position de problèmes*, *Revue d'Histoire moderne et contemporaine* 25, 1978, s. 353–374.

¹³ Friedrich PAULSEN, *Geschichte der gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart* I, Leipzig 1919, s. 56. Přiznávám, že i já sama jsem pojala akademickou autonomii v podobném duchu: Ivana ČORNEJOVÁ, *Univerzitní autonomie v průběhu věků (na příkladu Prahy)*, in: Vít Vlnas – Tomáš Sekyrka (edd.), *Ars baculum vitae*. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc., Praha 1996, s. 28–36.

¹⁴ Edice byla zpracována v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově P21: *Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti*.

O univerzitní autonomii

Sir Hector Hetherington

1. Všeobecně se uznává, že univerzitám jakožto kolektivům má být přiznán vysoký stupeň autonomie, to jest, že mají mít možnost rozhodovat o svých podstatných činnostech svými vlastními metodami, aniž by byly nuceny ustoupit nátlaku nějaké vnější autority. K tomuto požadavku autonomie se připojuje další, který se k autonomii vztahuje, ale zároveň se jí netýká, a to v tom smyslu, že může být použit jak proti univerzitě, tak i univerzitou samou: mluvím o akademické svobodě. Členové univerzity jí musí požívat ve velké míře. Musí mít možnost svobodně přednášet závěry, ke kterým došli ve svých studiích a úvahách, jakkoli heterodoxní a nepopulární by i byly. Řeknu několik slov o tomto druhém požadavku, protože se týká v zásadě všeobecného problému. Přesto však hlavním námětem mé studie je autonomie. Na základě této autonomie má univerzita jakožto těleso požívat velké nezávislosti.

2. Moje eseje je, jak uvidíme dále, zcela praktického rázu. Nebudu se totiž zabývat zajímavými otázkami – téměř filozofickými –, které vznikají nebo mohou vzniknout na tomto poli. Je zřejmé, že v kontextu moderní společnosti žádná univerzita se neuchází, nebo by se neměla ucházet o dokonalou autonomii. Svou právní existenci zakládá univerzita na aktu vnějšího úřadu, obvykle státu, a tento zakládací akt stanoví více nebo méně podrobně, co univerzita může nebo nemůže dělat, například ohledně dědičných statků, vztahů k ostatním institucím nebo i vztahů ke svým vlastním členům. Nicméně se zde jedná o předpisy povahy konvenční, které pouze určují rámec, uvnitř kterého se mají činit rozhodnutí, která určují vlastní život univerzity. Nicméně, i pokud se týče těchto rozhodnutí, nelze požadovat, aby univerzita byla absolutně osvobozena od jakýchkoli posudků a soudů z vnějšku. Takový požadavek by bylo možno ospravedlnit, kdyby univerzita měla k dispozici dostatek zdrojů, kterými by financovala všechny své činnosti. Jak ukázaly zkušenosti z Oxfordu a Cambridge v 19. století, i vysoké školy, nebo univerzity, které požívaly veškeré finanční nezávislosti, nebyly pochopitelně chráněny před všemi vládními pokusy vnutit jim reformy. Ve dvacátém století je velmi málo univerzit, které by byly tak bohatě dotované, aby mohly žít zcela samy ze sebe. Ve všech zemích většina univerzit a ve většině zemí všechny univerzity jsou více méně závislé na stálém přílivu veřejných fondů, řízených vládními úřady buď celostátními, oblastními nebo místními. Je jisté, že tyto fondy nemohou a ani nemají být svěřeny univerzitám, aniž by se vláda zajímala o to, k jakému účelu byly tyto fondy použity. Proto ve velké části světa otázka univerzitní autonomie se vlastně omezuje na otázku vztahů mezi univerzitou a státem. Nicméně tatáž otázka může vzniknout a skutečně vzniká ve vztahu univerzity k držiteli důležitých fondů. V Anglii městské správy, které pomáhají sousedním univerzitám z fondů plynoucích z místních daní, se pokusily pozměnit univerzitní politiku tím, že stanovily přesné podmínky k svým úvěrům. Právě tak soukromé univerzity ve Spojených státech znají nátlak spolků bývalých studujících nebo velkých průmyslových společností, jejichž finanční příspěvky mohou představovat důležitou složku v jejich rozpočtu. A není pochyby o tom, že církev, která vydržuje nějakou náboženskou instituci, nějaká nadace nebo soukromý dárc, vykonávají tlak na činnosti univerzity. Všude, kde dochází k finanční závislosti, je otázka autonomie v nebezpečí.

3. Můžeme tedy připustit, že ať již byla situace v jistých předchozích údobích historie jakákoliv, autonomie není privilegiem nebo právem příslušejícím k individuálnímu statutu univerzity. Univerzity jsou instituce všude uznávané a většinou financované státem nebo jinými úřady, neboť mají za úkol splnění jistého specifického úkolu obzvláště důležitého. Aby jejich požadavek autonomie byl přesvědčivý, je potřeba dokázat, že vysoký stupeň autonomie je podmínkou přinejmenším příznivou, spíše však nutnou, ke splnění tohoto účelu. Bezpochyby je přiznání práva na autonomii usnadněno dlouhou tradicí nezávislosti, kterou měly univerzity ve společnostech, ve kterých se rodily. A konečně posledním zdůvodněním tohoto práva je, že je to konkrétní podmínka, která umožňuje univerzitám plnit dokonale toto poslání.

Opirám se o dlouholeté studium univerzit a jejich činnosti a jsem přesvědčen, že takto formulované a zdůvodněné argumenty ve prospěch autonomie mají velkou váhu. To, co je požadováno, není to, aby univerzity byly zbaveny povinnosti předkládat účty společnosti, zdůvodňovat svou činnost nebo věnovat pozornost kritikám, které se jich týkají. Mají pouze lepší podmínky pro splnění svého vysokého poslání, jestliže přání a posudky vnějších úřadů jí jsou předkládány a ne vnucovány a mají-li takto velkou volnost ve výběru svých cílů a prostředků k jejich dosažení. Uvedu tři myšlenky pro podporu tohoto tvrzení. První je pouhé konstatování současných skutečností. Je pravda, že právo na autonomii není všude zcela připouštěno, pravda je také, že i ve společnostech, kde toto právo existuje již velmi dlouho, bouřlivý rozvoj ekonomických a sociálních struktur a otřesy a krize, které z něj vyplývají, představují velké riziko, že toto právo bude ohroženo. Přesto však není nikde zcela popíráno nebo odmítáno. Dokonce i státy, které jsou nejnáchylnější k provádění rozsáhlé kontroly, ponechávají univerzitám značnou volnost rozhodování a tato volnost obvykle narůstá. Moje druhá úvaha je analogický argument. Je známo, že jestliže nějaký úkol vyžaduje iniciativu a tvořivou představivost, nesmí dojít k vnějšímu nátlaku. Jen to je příhodnou a snad i nutnou podmínkou k jeho splnění. Například umělci lze určit práci: namalovat portrét, projektovat budovu, která by odpovídala té či oné normě, složit hymnu vhodnou pro tu či onu celostátní slavnost. Ale nikoho by ani nenapadlo dávat schopnému umělci detailní instrukce, podle nichž by tuto práci měl provést. Žádné hodnotné umělecké dílo by nemohlo být vytvořeno na základě takových směrnic a žádné umělecké dílo opravdu velké by nevzniklo, kdyby umělec nemohl tvořit zcela svobodně podle svých představ. Má-li být dobrá práce výsledkem nebo výrazem osobnosti a zkušeností svého autora, je samozřejmě moudré, aby měl umělec svobodnou volbu prostředků a aby si je upravil v soulase s vlastním zhodnocením výsledků. A stejná je situace dobré univerzity. A samozřejmě stejná je situace, co se týče výzkumu. I co se týče výuky, její funkce se neomezuje na pouhé a jednoduché sdělování vědomostí již známých. To je vlastně začátek a ve skutečnosti pro mnohé studenty asimilace a inteligentní použití stávajících znalostí bude již dostatečným cílem. Ale existují také nadanější studenti, se kterými bude společnost muset počítat, chceli se obohacovat o nové vědomosti nebo nové aplikace vědomostí. Ale tito studenti jsou v životním údobí, kdy se jejich duševní a citové schopnosti rozvíjejí a kdy je obzvláště nutné je podporovat a pomáhat jim, aby mohli ukázat, čeho jsou schopni. Je třeba, aby si uvědomili „hranici“ vědomostí a to, co se skrývá za ní. A toto je právě úkol, který může zvládnout pouze učitel, mající vynalézavost a představivost, který sám žil na „hranici“ a který se stal svým způsobem trochu badatelem. Nikdo ovšem nemůže tvrdit, že všichni univerzitní profesori mají tyto kvality. Na univerzitách je místo také pro učitele méně

nadané a méně nápadité. Ale má-li univerzita zajistit svým vynikajícím členům podmínky, které jim umožní uplatnit veškerý vliv – a v tom právě tkví význam její činnosti –, musí jim dát veškerou volnost, a proto musí též být svobodná sama.

4. Historická zkušenost – a to je má třetí úvaha – potvrzuje tento bod. Je jisté, že ať jsou formální vztahy mezi univerzitou a úřadem, na němž závisí, jakékoliv, největší vědecké objevy a výzkumy byly dílem mužů, kteří pracovali sami anebo ve svobodné spolupráci s jinými, nebo na univerzitách, které nebyly pod žádnou vnější kontrolou sebestačně usměrněnou. Ale poznamenejme ještě, že svědectví historie ostatně dokazuje, že pro svůj plný rozkvet musí univerzita být nesmírně citlivá k tradicím a k státním nebo krajovým úkolům, kterým má sloužit; a že tato citlivost musí být oživována soudem a zájmem veřejnosti. Z Rashdallovy studie o evropských středověkých univerzitách,¹⁵ z četné literatury o Oxfordu a Cambridgi,¹⁶ z díla Paulsenova o německých univerzitách,¹⁷ vyplývají tatáž ponaučení. Církev nebo stát, podle toho, kdo měl rozhodující vliv, využívaly vždy univerzit pro podporu své politiky. Univerzity byly velmi často pouhými figurkami ve hře, odtažené od svého vědeckého poslání, omezené ve své iniciativě a uvedené do stavu ztuhlosti, jak řekl Gibbon. Na druhé straně se mohou do tohoto stavu dostat, uzavrou-li se do sebe, zajímají-li se pouze o svá privilegia, přemítají-li stále o těchto ohrazených zájmech a zůstávají-li netečné k vnějšímu světu. Vztahy mezi univerzitou a vládou jsou také choulostivé. Státu se vše samozřejmě týká; může být přinucen k tomu, aby podporoval autoreformu, jako tomu bylo v případě Oxfordu v 19. století. Ale stačí citovat známou větu Wilhelma von Humboldda, velkého pruského ministra školství: „Stát by si měl vždy pamatovat, že nemůže a ani nesmí plnit úkoly univerzity a že se stává překážkou, jakmile se do toho začne vměšovat.“¹⁸ Lze ještě dodat, že stát sám je ostatně silnější, jestliže podporuje na univerzitách nezávislá střediska širokého myšlení. Stát se nemůže omezit na pouhé řešení okamžitých a současných problémů, neboť jeho poslání tím nekončí. Co se týče univerzit, mají se podílet a musí se podílet na současných otázkách, ale zcela speciálně mají bdít nad minulostí a budoucností. Univerzity stojí na křižovatce a z tohoto postavení vyplývají možnosti jejich zvláštního poslání. Aby se tohoto úkolu mohly zhostit důstojně, potřebují svou svobodu.

5. Přicházím nyní k předmětu této studie, to jest k objasnění významu autonomie v úzké univerzitní praxi. Z formálního hlediska je univerzita autonomní do té míry, do jaké může uvnitř a svými vlastními metodami činit rozhodnutí, která zavazují její organizaci a její řízení. Ale účinná autonomie vyžaduje více. Vyžaduje totiž, aby univerzita byla organizována takovým způsobem, aby jejím aktivním členům a zvláště jejímu sboru přednášejících byla přiznána velká účast při vypracovávání těchto rozhodnutí, a to zvláště těch, která se týkají orientace výuky a výzkumu. To jest tedy jádro tohoto problému.

¹⁵ Hastings RASHDALL, *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Oxford 1895, později Hastings RASHDALL – Frederick Maurice POWICKE – Alfred Brotherson EMDEN, *The Universities of Europe in the Middle Ages I–III*, Oxford 1930.

¹⁶ Nověji T. H. ASTON (ed.), *The University of Oxford I–VIII*, Oxford 1986–2000.

¹⁷ Autor má na mysli především dvě klasická díla německého autora: Friedrich PAULSEN, *Die deutsche Universitäten und Universitätsstudium*, Berlin 1902; TYŽ, *Geschichte der gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten von Ausgang des Mittelalters bis zum Gegenwart I–II*, Leipzig 1919–1921.

¹⁸ Wilhelm von HUMBOLDT, *Über die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin*, Berlin 1809.

Budu tedy mluvit o těch rozhodnutích, která univerzity mají činit, a řeknu několik slov o statutárních metodách, pomocí kterých jsou tato rozhodnutí zakotvena v univerzitních systémech, o nichž mám jisté zkušenosti. Uvědomuji si, že mé myšlenky nelze univerzálně aplikovat, protože znám dokonale pouze britský systém a do jisté míry systémy Spojeného království a Spojených států. Ale jelikož i v této ohraničené oblasti lze pozorovat významné rozdíly v rozsahu a organizaci univerzitních institucí a v situacích sociálních, politických a ekonomických, ve kterých vyvíjejí svou činnost, nebudou snad mé analýzy bez zajímavosti pro ostatní systémy. Zdá se, že pojem „univerzita“ má po celém světě dosti homogenní význam, takže mé poznámky budou mít dosti všeobecné pole aplikace.

6. Za těchto podmínek je třeba si nejdříve ujasnit, co to je univerzita, a co dělá. Definic je mnoho. Univerzitu lze charakterizovat jako společnost nebo svaz učenců a učitelů oddávajících se nabývání, předávání a pokroku vědomostí, která v liberálním duchu pěstuje různé vědy, které připravují na různá vyšší povolání. Vynechání kteréhokoliv z prvků této definice by zkreslilo představu o tom, co je univerzita. Karl Jaspers píše: „Univerzita je společenství vědců a studentů oddaných hledání pravdy... od univerzity se požadují tři věci: odborné vzdělání, výchova celého člověka a výzkum. Neboť univerzita je zároveň odborná škola, středisko kultury i výzkumný ústav.“¹⁹

7. Zkoumáme-li tyto tři definice, vidíme, že z nich vyplývá jistý počet ústředních prvků, jako:

- I. univerzita je společenství vědců a studentů, starších i mladších;
- II. věnuje se vědě, a to zvláště vědním oborům nutným pro dokonalý výkon různých vyšších povolání – tento prvek „RÚZNÝCH“ je důležitý, neboť univerzita je místo, kde se setkávají různé disciplíny;
- III. snaží se přenášet dále tyto disciplíny, činit v nich pokrok a jejím hlavním cílem je objevovat a lépe chápat pravdu;
- IV. její práce nemůže být tudíž pojímána způsobem úzce utilitárním a odděleně. Je cele prostoupena univerzitním duchem, který nutí univerzitní profesory, aby prostřednictvím svých přínosů a vzájemných kritik, docílili jednoty vědomostí, uvědomovali si místo vědy v souhrnu lidských hodnot a přispívali takto k „výchově celého člověka“ a k zachování a obohacení kultury, v jejímž prostředí univerzita žije.

Z těchto čtyř funkcí vyplývá:

- V. Univerzitní pracovníci a studenti mají mít takové intelektové vlastnosti a takové předběžné vzdělání, jaké jsou nutné k plnění požadavků jejich příslušných úloh ve společném podnikání.

8. K čestnému splnění cílů je třeba odpovědět na pět otázek. Tyto otázky se týkají:

- I. výběru a způsobu, jak budou určováni univerzitní pracovníci: učitelé, badatelé a správci,
- II. výběru studentů na různých úrovních,

¹⁹ Karl JASPERS, *Die Idee der Universität. Für die Gegenwartige Situation entworfen*, Berlin – Göttingen – Heidelberg 1961.

- III. cíle a tedy struktury programů navrhovaných studentům a definice norem a úrovní požadovaných pro udělení hodnosti a diplomů,
- IV. výběru výzkumných programů,
- V. odhadu zařízení nutného pro výuku nebo výzkum a rozdělení zdrojů (prostor, pravidelné příjmy a kapitály) mezi různé cíle, služby a činnosti.

Každá z těchto pěti otázek se dále dělí na další otázky. Z různých důvodů se na tyto otázky dostávají v různých místech jiné odpovědi. Nyní se nechceme pokusit o podrobné odpovědi, nýbrž zdůvodnit, že otázka autonomie se velmi přesně týká metod, kterými se tyto otázky řeší.

9. Dřív než provedeme analýzu těchto metod, bylo by dobře poznamenat, že univerzity samy představují celou škálu institučních struktur, takže viděny z vnějšku, mohou dělat dojem organizací, které se navzájem velmi liší. Lze rozlišit tři nebo čtyři hlavní typy.

a) Některé univerzity jsou doslova pouhé organizace vědců a studentů, to znamená, že jejich řídicí orgány se skládají výhradně z představitelů akademických nebo administrativních pracovníků univerzity. Lze říci, že univerzity oxfordská, cambridžská a dublinská jsou přesně tohoto typu. Všechny záležitosti týkající se univerzity samé i kolejí jsou v rukou místních a placených členů univerzity. Žádný vnější úřad není zastoupen, leč čestně v jejich statutárních orgánech. Nelze si představit širší autonomii, než kterou mají tyto univerzity. Nicméně, jak již bylo řečeno, nejsou zcela zproštěny posudků a v případě potřeby vládního nátlaku; a jako ostatní univerzity Velké Británie závisí také tyto na státních úvěrech a jsou tedy podrobovány, nechci-li říci kontrole, tedy alespoň vlivu vlády.

b) Zdánlivě na druhém konci spektra, je většina univerzit Severní Ameriky; nemýlím-li se, je podle všeobecné struktury, která je společná univerzitám soukromým a státním, nejvyšší autoritou rada, zásadně univerzitní nebo „laická“, skládající se z „trustees“ nebo „regentů“ a předseda univerzity může podle potřeby být nebo nebyť členem této rady, ve které mimo něho není žádný představitel učitelského sboru. Tento „laický“ orgán bývá složen různým způsobem. Na státních univerzitách může být ustanoven guvernérem nebo „státním“ „zákonodárným sborem“ nebo i volbou; na univerzitách církevních církevními úřady, které je založily nebo financují (může se tedy skládat z členů církevních nebo světských); na soukromých univerzitách se obvykle ustanovuje kooptací a velmi často bývalí studenti zvolení bývalými studenty představují silný prvek.

Toto schéma samozřejmě ani zdaleka neobjasňuje celou pravdu o situaci. Ne-li na základě textů, tedy na základě zvyků, které se během doby ustálily, učitelský sbor má právo být „konzultován“, a to buď přímo, nebo prostřednictvím výborů reprezentativních, ohledně většiny důležitých otázek univerzitní politiky i ohledně nominací; ohledně mnohých otázek, které se týkají programů, je skutečně svrchovaný. Lze říci, že v současné době žádná velká univerzitní instituce nechce odmítat učitelům právo na účast při řízení univerzity. Nicméně právní svrchovanost a „totální pravomoc“ „laické“ rady jsou důležitou skutečností; rada svěřuje předsedovi osobní zodpovědnost, která je těžší, než je tomu v případě představeného podobné instituce ve Velké Británii (nebo téměř ve všech ostatních zemích).

Ve většině zemí existují jak univerzity státní nebo veřejné, tak i univerzity soukromé, ale tyto soukromé univerzity dostávají velkou část svých finančních zdrojů od státu. Z těchto soukromých univerzit většina, nikoliv však všechny, jsou instituce církevní, obvykle římskokatolické, a jsou tedy pod přímou kontrolou příslušných církevních úřadů. Ve většině zemí však, a v Evropě v každém případě, státní univerzita je typ, který převládá, dokonce v Německu a Norsku existuje pouze tento typ. Ve většině zemí, které zakládají nebo rozvíjejí svůj univerzitní systém, tento typ převládá. Nicméně vztahy mezi veřejnými úřady a univerzitou se řídí různými pravidly a uskutečňují se prostřednictvím různých orgánů. Francie má například dosti ucelený systém správy škol. Všechny veřejné ústavy národního, středního a vysokého školství, které jsou pod kontrolou Ústředního ministerstva školství a jím řízeny, jsou seskupeny v rámci 19 akademií, které jsou oblastními správními jednotkami výuky. Hlavním městem každé akademie je sídlo univerzity a rektor univerzity, úředník jmenovaný prezidentem republiky, je zároveň rektorem akademie.

Ostatní vztahy mezi státem a univerzitou jsou obvykle specifitější. Například ve Švýcarsku a Holandsku má každá univerzita radu kurátorů, a většina jejich členů je jmenována veřejnými úřady – je to velmi analogické „regentům“ amerických státních univerzit. Ve většině zemí je však veřejná kontrola považována za nutnou a je prováděna buď některým oddělením ústřední vlády nebo vlády oblastní a obvykle ministerstvem školství nebo vysokého školství. Obvykle se ministerstvo stará o univerzitu přímo, ale často, jako ve Švédsku, zprostředkovává spojení vládní úředník přidělený univerzitám.

Ale důležitější je, že mechanismus vztahů mezi univerzitou a státem určuje rozsah prováděné kontroly. Samozřejmě je všude univerzitní rozpočet podroben zkoumání a schválení a univerzita je informována o typu, úrovni a zaměření služeb, které má poskytnout. A toto se děje rovněž u soukromých univerzit, které závisí z velké části na státních úvěrech. Důležitější je otázka, do jaké míry ministerstvo nebo odpovědné veřejné úřady přímo řídí a rozhodují záležitosti, které se úzce dotýkají vnitřního chodu univerzity. Jisté je, že praxe je velmi různá a že oficiální dokumenty neinformují spolehlivým způsobem. Například francouzský systém, vysoce organizovaný a centralizovaný, poskytuje veřejným univerzitám velkou míru svobody. Rektor je jmenován do své dvojí funkce prezidentem republiky. Ale prezident jmenuje do této funkce vždy univerzitního profesora, o kterém lze předpokládat, že bude podporovat autoritu a prerogativy univerzity. A stejně je tomu ve většině zemí při jmenování na místa profesorů nebo do jiných důležitých funkcí. Jmenování spadá do kompetence ministra velmi často, jako v Německu nebo Norsku, právnicky je profesor vysoký úředník. Ale je velmi vzácné, aby ministr učinil něco víc, než pouze zvolil jméno z krátkého seznamu, který mu předloží univerzita, a nejčastěji pouze zaškrtně jediné jméno, které mu univerzita předloží.

Obdobná situace je u organizace a úrovně kurzů, organizovaných na univerzitě. Ve Francii tyto odpovídají všeobecným předpisům ministerstva, ale i v tomto případě způsob přednášek i jejich pořadí jsou ve velké míře závislé na profesorech. Na úrovni univerzit by ostatně jakýkoli jiný systém byl neoperativní. Ať již jsou formální vztahy mezi veřejnými úřady a univerzitou jakékoliv, důležité je, že univerzita má svou vlastní osobnost a svůj vlastní kolektivní život. Univerzita má svůj vlastní interní řídicí orgán pro řízení svých interních záležitostí a tento orgán je s to hrát účinnou úlohu ve vztazích s vnějším světem. Tento orgán může mít různé instituční formy. Může to být velký akademický senát nebo

rada nebo užší konzistoř. Ale v každém případě se skládá z rektora, který stojí v čele – do této funkce je jmenován na kratší nebo delší mandát, a to buď vládou nebo častěji hlasováním svých akademických kolegů – a z hlavních představitelů akademického sboru, jako jsou děkani fakult a někteří řádní univerzitní profesori. Žádná důležitá záležitost, týkající se výuky nebo univerzitního výkonu se neřeší bez jeho účasti; a na některých univerzitách v Mexiku a v Brazílii autonomie tohoto „collegium academicum“ je výslovně zaručena zakládací listinou.

Souhrnem tedy lze říci, že v rozsáhlém systému veřejných univerzit je místo pro četné a různé instituční struktury a že i struktury zdánlivě analogické mohou mít chod zcela různý. Ale zdá se, že ve všeobecném rámci stanoveném odpovědnými veřejnými úřady, orgán, který představuje a vyjadřuje univerzitní mínění, se má normálně aktivně účastnit diskuse o důležitých otázkách univerzitní politiky. Všeobecně se připouští, a to právem, že je to nutná podmínka pro každý autentický univerzitní život, a pravděpodobně oprávněný závěr je, že čím vyspělejší jsou politické a univerzitní instituce země, tím rozhodnější je vliv tohoto univerzitního orgánu na orientaci univerzity.

10. Majíce tyto všeobecné úvahy na mysli můžeme nyní detailně zkoumat rozhodnutí, která se musí činit při normálním běhu univerzitního života. Jak jsem již naznačil, stupeň autonomie univerzity, nebo právě opak, je závislý na míře, v jaké tato rozhodnutí činí univerzita sama, díky příslušným mechanismům, nebo nečiní.

První otázka a jedna z nejkritičtějších se týká výběru a jmenování hlavních držitelů univerzitních hodností, což jsou: hlava univerzity, a to buď titulární nebo čestná (tam, kde toto postavení existuje), její skutečná hlava, její nejvyšší správci, děkani nebo jiní, její profesori a titulární učitelé, její vedoucí výzkumu. Pravomoci a povinnosti těchto různých osob jsou obvykle definovány v univerzitních stanovách a význam způsobu jmenování se mění podle funkcí, které každý má plnit.

Máme zde tedy dvě jasné série otázek: ty, které se týkají jmenování administrativních pracovníků, a ty, které se týkají jmenování učících pracovníků. Ti první vykonávají funkci spíše všeobecného druhu a ti druzí funkci speciálnějšího typu, takže autonomie univerzity se v obou případech jeví různě.

- a) Na všech britských univerzitách a na většině univerzit Britského společenství, nejvyšší hodností je hodnost kancléře. Jen on je jmenován na doživotí, ale jeho funkce je obvykle spíše slavnostní než autoritní. Předsedá při důležitých veřejných manifestacích univerzity, ale jen zřídka se stará o každodenní záležitosti. Někdy se stává, a to zvláště v případě nejmladších univerzit, že je pověřen jistými zcela specifickými právy, například jmenovat vicekancléře, tedy skutečnou hlavu univerzity. Nicméně je to případ neobvyklý a tam, kde tomu tak je, je to pravděpodobně považováno za více méně dočasný stav.

Normální úloha kancléře na univerzitě je úloha osobnosti, která stojí stranou, poněkud opodál, ale která může v případě potřeby zasáhnout do otázek, které vážně rozdělují univerzitu, a mít usmířující vliv, díky úctě, kterou inspiruje jeho osobnost a jeho postavení.

Za těchto podmínek je žádoucí, aby kancléř byl muž nebo žena, jejichž eminence je nesporná jak v životě veřejném, tak i univerzitním a aby s nimi celá univerzita souhlasila; je žádoucí, aby nebyli příliš úzce zapojeni do veřejné činnosti, kde je možnost

sporů. (Mnoho britských univerzit si zvolilo členy královské rodiny.) V praxi jsou kancléři určováni různým způsobem, někdy, jak je tomu na nejstarších britských univerzitách, hlasováním všech zapsaných členů na univerzitě.

Nicméně volební mechanismus není bezpochyby to nejdůležitější. To, co je důležité z hlediska autonomie, právě tak jako z hlediska vlivu kancléře, je, aby univerzita neměla pocit, že jí byl vnucen a že tedy jeho jmenování vyplývá z konzultace se všemi sektory veřejného nebo univerzitního mínění, takže ve vši možné míře se jeví jako hlava přijatá a reprezentativní i požívající příslušné prestiže u univerzitního společenství.

- b) Na většině univerzit, které mají řídicí radu neakademickou anebo ne výhradně akademickou, druhá osoba „laická“ je předseda této rady. Na jistých kanadských univerzitách je znám pod jménem kancléř. Ve Velké Británii je jeho obvyklý titul prokancléř. Tento hodnostář je mnohem více spjat s běžným řízením univerzity než hodnostář, o kterém jsem mluvil v předešlém odstavci. Systém jeho jmenování se různí. Někdy je vybrán samou řídicí radou; někdy, jak je tomu na četných amerických státních univerzitách, guvernérem nebo zákonodárným státním orgánem; někdy všemi diplomovanými profesory, konečně někdy (jako v Anglii) „univerzitním dvorem“, který je široce reprezentativní a který na svých výročních schůzích jmenuje velkou část řídicí rady. Ať již je způsob jakýkoliv, úspěch a vliv závisejí především na dvou vlastnostech. Ať je to osobnost veřejného života nebo obchodního, může přinést cenné zkušenosti do materiálního řízení univerzity. Ale i v této oblasti, a tím důrazněji, jedná-li se o záležitosti čistě univerzitní, které se týkají finančních otázek univerzity a vyžadují souhlas řídicí rady, je třeba, aby tato osobnost dokázala pochopení a lásku k ideálům a pracovním podmínkám univerzity. Není-li tomu tak, svobodná a plodná výměna názorů a zkušeností může být narušena a vzájemná důvěra upadne.

Neexistuje žádný recept, který by zajistil šťastný výběr. Ale i zde je jisté, že v některém okamžiku je třeba u dosti širokých vzorků univerzitního mínění dělat průzkum ohledně důvěry, již požívají různí uvažovaní kandidáti. Je důležité, aby celá univerzita měla pocit, že tato osoba má duševní vlastnosti, které jí předurčují k vysokým funkcím. Její vliv bude o to větší, bude-li si umět od samého počátku zajistit podporu a loajálnost u těch, s kterými bude spolupracovat.

- c) Ještě důležitější je výběr skutečné hlavy univerzity; vicekancléře, rektora, předsedy (ať je jeho titul jakýkoli). Jemu nepřísluší určovat politiku univerzity, ale jelikož stojí ve středu administrace, může značně přispět k jejímu vytvoření a zajistit její účinnou a hladkou funkci. Jsou známy některé příklady šťastné volby, provedené mimo řady aktivních univerzitních hodnostářů; nejčastěji se jednalo o muže, kteří kdysi udělali vynikající akademickou kariéru.

V každém případě jsou to dvě vlastnosti, které se zdají zásadní pro akademickou hlavu; svým prokázaným rozsahem inteligence má požívat úcty u svých univerzitních kolegů a na základě svých zkušeností nebo intuice má být schopen porozumění pro jejich práci a jejich hodnoty. I jiných kvalit je mu zapotřebí. Má být citlivý k sociálním potřebám, které jeho univerzita má splňovat, a má prokazovat svou soudnost tím, jak bude oceňovat způsob, kterým se to má provádět. Je důležité, aby byl schopný v obchodních záležitostech a schopný vytvořit nebo udržet spořádaný systém při

usnášení a při akcích. Má mít svou politiku a dar ji obhájit. Musí tedy umět vytvořit rovnováhu mezi schopnostmi akademickými a administrativními; je dobře, když tyto dva prvky, administrativní a akademický, přispějí k jeho výběru. Snad nejlepší metoda je, přenechat definitivní výběr na řídicí radě s tím, že se rada poradí se skupinou reprezentativních a zkušených akademických pracovníků a tak zajistí, že kandidát bude požívat důvěry u dostatečně velké části akademického sboru. V každé instituci, která není dostatečně zralá, by vznikly konflikty a záští v případě, že by jí byl šéf prostě a jednoduše vnučen z venku. A to by bylo ovšem právě popření autonomie.

- d) Nominace na křesla profesorů nebo na jiná vyšší akademická místa představují méně složitý problém. V této oblasti a ještě častěji při výběru všech učitelů, šéf univerzity hraje důležitou úlohu, protože je představitelem obecného univerzitního zájmu proti vlastnímu zájmu fakulty nebo oddělení. A to je jedna z jeho nejdůležitějších úloh. Zájem univerzity je vybrat muže co nejkvalifikovanější pro různé aspekty profesorské práce: výuku, výzkum, zaměření výzkumu, eventuální expertízy při otázkách veřejné důležitosti. Prvním úkolem řídicí rady je zajistit, že se udělalo vše, aby se vyhovělo těmto požadavkům.

Ale rada může také ovšem v rozumných hranicích stanovit určité podmínky pro volbu kandidátů. V zemi, která se snaží vybudovat svůj vlastní univerzitní systém, může panovat názor, že je třeba dát přednost nejlepšímu z kandidátů země před kandidátem výše kvalifikovaným, ale cizincem – toto ovšem za předpokladu, že první z nich je na výši své funkce. Za těchto podmínek může podobná politika vyvolat pádné důvody v jeho prospěch. Jinak by se sama popírala. Lépe „importovat“, po případě na základě limitované smlouvy, než zajistit horší výuku. Při hodnocení kvalifikace kandidátů musí samozřejmě zvítězit mínění univerzitních funkcionářů; mínění profesorů blízkých disciplín v rámci příslušné instituce, podepřených (jak je tomu téměř ve všech zemích) názorem univerzitních úřadů externích. Přestože výběr učitelského sboru, provedený orgánem výhradně neakademickým, je neobhájitelný, lze uznat jisté výhody, účastní-li se volby také „laici“. Univerzitní hodnostáři mají někdy sklon přikládat téměř přehnaný význam výzkumu a publikacím kandidátů, což jest zajisté velmi důležitý prvek, ale tyto úvahy nesmí vyloučit ostatní. Pedagogický talent, zdravý rozum a osobní stabilita jsou vlastnostmi, které jsou také důležité, a v tomto smyslu může být velmi důležitý úsudek některého neuniverzitního člena volební komise. Pro autonomii je blahodárné, jsou-li obě tato hlediska zastoupena ve výboru.

- e) Co se týče nominací na nižších úrovních univerzitní hierarchie, hlavní odpovědnost má příslušet univerzitnímu výboru ve spolupráci s hlavou univerzity. Je však třeba, aby řídicí rada měla možnost vyžádat si veškeré informace, které považuje za nutné, a v případě potřeby měla možnost odmítnout potvrzení.
- f) Co se týče vyšších administrativních pracovníků, jmenování všech přednostů finančních, stavebních, pozemkových a nákupních by mělo příslušet řídicí radě a rada by měla brát co největší zřetel na mínění a doporučení hlavy univerzity. Je ostatně důležité, aby hlava univerzity požívala práva jednat dle vlastního dobrého zdání při rozdělování úkolů a kompetencí. Co se týče akademických orgánů v pravém slova smyslu,

jejich administrativní struktury se natolik liší, že je velmi těžké vyslovit nějaké všeobecné pravidlo. V každém případě je však nutné, aby se nějakým způsobem účastnily nominace svých děkanů nebo jiných důležitých pracovníků.

Nicméně je správné, aby všechny nominace, které se dělají na dlouhou dobu, byly schváleny hlavou univerzity a řídicí radou.

- g) Pro všechny vyšší pracovníky nejtěžší otázky se netýkají jejich výběru, spíše definice jejich odborného statutu a hodnocení způsobu, jakým provádějí svou práci. Nominace na tato místa jsou obvykle považovány za trvalé. Je však zřejmé, že dojde někdy k nešťastné a špatné volbě přes veškerou péči, která se volbě věnuje. Člověk může ztratit zdraví nebo zájem, který měl o svou práci, nebo se stát předmětem osobního skandálu. Pak je nutné, aby od samého počátku bylo zavedeno řízení, které by bylo všem známo, za účelem revize a v případě potřeby, aby se zrušily smlouvy o nominacích, které se zdají řídicí radě pochybené.

Jsou ovšem jisté funkce, jejichž držitelé jsou jmenováni na limitovaný mandát, který když jednou vyprší, nemusí být nutně obnoven. Toto ovšem není systém, který by se dal v širší míře aplikovat. Chce-li si totiž univerzita zajistit vysoce kvalifikované osoby, je důležité, aby jim zajistila trvalost jejich postavení až do obvyklé doby důchodu. Ať jsou již klauzule smlouvy jakékoliv, ve všech západních zemích je silná a respektovaná tradice, podle níž žádná nominace nemůže být předčasně zrušena, pouze na základě přesného postupu, kterého se účastní vysoce postavení univerzitní pracovníci, a který má zjistit, jsou-li důvody dostatečné, aby oprávnily opatření tak vážné. Z hlediska autonomie je bezvýhradně nutné, aby tento postup provedla univerzita sama.

Nejozřejavější potíže vyplývají v marginálních případech. V případě úplné ztráty zdraví nebo prokazaného kriminálního aktu, předpisy nebo obvyklé konvence snadno dovolují vyřešit situaci. Ale situace je mnohem těžší, jedná-li se o částečnou neschopnost nebo ubývání energie, které dotyčné osobě nebrání ve výkonu funkce – ale jen zdánlivě. V tom případě nelze mnoho dělat a není-li případ extrémní, často je výhodnější smířit se s méně kvalitním výkonem než se vystavit skandálu, který představuje proces vyloučení. Je to otázka úsudku; neboť ve skutečnosti jde o to, vybrat ze dvou zel to menší. Nejsložitější případ nastane, když si profesor znepřátelí veřejnost podporováním politických nebo náboženských myšlenek, které urážejí citění spoluobčanů a které mohou být dokonce považované za nepřátelské státním zájmům.

Není samozřejmě důvodu, proč by univerzitní profesor neměl být poslušný obecných zákonů státu, jehož je občanem, nebo aby z jakéhokoli důvodu nepodléhal zákonům veřejného práva. Neboť toto je otázka, která se týká veřejných úřadů a nikoliv univerzitních, a jestliže jakýkoli delikt se stane předmětem vyšetřování a soudu, statut profesora nepředstavuje žádnou ochranu. Jinak je tomu, jedná-li se o delikt, který nespadá pod zákon, ale který vyvolá nepřátelské názory na profesora, a na univerzitu je konán nátlak, aby tomuto profesorovi nedovolila vykonávat funkci nebo aby vůči němu uplatnila opatření přísnější než by sama chtěla.

Univerzita má právo protestovat, jestliže některý z jejích členů zneužije svého postavení a propaguje v přednáškových sálech názory, které nemají vztah k jeho disciplíně. Ale univerzita si musí dát pozor, aby se nedotýkala občanských práv svých členů. A co se týče jejich výuky, nesmí se nechat ovlivnit nepopularitou některých jejích myšlenek, pokud tyto

spadají do jejich kompetence a byli-li k ní přivedeni na základě svých znalostí. Prvořadou povinností univerzity je objevování pravdy. Nové pravdy, nebo nové interpretace starých pravd jsou velmi často nepopulární u těch, kteří mají své ustálené názory. A je téměř vždy špatné je dusit. Jestliže názor, který zaráží, je mylný, bude jistě odsouzen jinými metodami, platnějšími. Jestliže tedy v některé oblasti výzkumu jistá doktrína je formulována a obhajována racionálně, s plnou znalostí příčin, pro které ji ostatní odsuzují, její nepopularita nemůže ospravedlnit represivní opatření univerzity. Jestliže však univerzitní pracovníci požívají této ochrany, mají na druhé straně stejně závažné závazky, o nichž dále řeknu několik slov.

[...]

12. Výběr studentů: Co se týče této otázky, je třeba tří důležitých rozhodnutí. Univerzita je střediskem pro školení vyšších kádrů a jejím prvořadým úkolem je sdělování základních vědeckých vědomostí, které jsou nutné pro inteligentní a účinné provádění jistých povolání.

a) Nejdříve je třeba vědět, ke kterým povoláním má univerzita připravovat. Nejedná se zde o žádný zásadní princip kromě onoho, který obsahuje předešlá definice: většina kurzů má znamenat vážnou výuku, autenticky univerzitní a vyšší.

Kromě několika opravdu výjimečných případů univerzitní zdroje se nemají využívat pro základní kurzy. Za těchto podmínek každé povolání, pro které je třeba vyššího duchovního nebo teoretického vzdělání, může najít své legitimní umístění v univerzitním programu.

Pokud jde o počet různých školení, která na univerzitě skutečně naleznou umístění, bude tento závislý od škály povolání, která národ potřebuje, na všeobecném systému národního školství a na zdrojích, které má univerzita k dispozici. Autonomie vyžaduje, aby to byla sama univerzita, která v tomto smyslu rozhodne, co chce nebo nechce podnikat. Nicméně jsou zde v sázce zájmy společnosti a univerzita musí pozorně vyslechnout představy, které jsou jí předloženy buď profesionálními organizacemi, které mají zájem na tom, aby svým členům zajistily vhodné vzdělání, anebo státem, který jsou informován o celostátních potřebách, má bdít nad tím, aby tyto požadavky byly příslušně splněny. Univerzita se nesmí nechat přinutit k přípravě na taková vzdělání, která jakkoliv by byla užitečná, nevyžadují přípravy skutečně vědecké nebo akademické. Jestliže ale služby, které se od ní požadují, jsou v souladu s těmito požadavky a má-li k dispozici dostatek zdrojů k jejich zajištění, univerzita nesmí dlouho váhat s odpovědí na tuto výzvu. Ve skutečnosti jen velmi málo univerzit je v pokušení odmítnout rozumné požadavky; spíše podléhají svodu opačnému, tj. zavázat se na víc, než jim umožňují jejich zdroje. Důležité je nezapomínat na to, že i jiné organizace než univerzita, a to jmenovitě stát, mají v této oblasti nesporně své zájmy, a že nemají-li se snažit je vnucovat, mohou alespoň, a to po právu, sdělit svá stanoviska.

b) Ještě delikátnější je otázka úrovně, kterou lze vyžadovat od kandidátů na univerzitu. Zájem a povinnost univerzity je dbát, aby tato úroveň byla tak vysoká, jak je rozumně možné v situaci onoho společenství, ke kterému přísluší. Ale nesmí také ztratit ze zřetele všeobecné zájmy tohoto společenství a zvláště školství předuniverzitního, musí se tedy chránit toho, aby stanovila úroveň příliš vysokou. Příliš tvrdé požadavky by znamenaly nesnesitelný tlak na školský systém a žáci, kteří se nepřipravují na

univerzitu, by jej nutně zanedbávali. Není to tedy problém, který by mohla univerzita vyřešit sama. Její povinností je radit se se školami a s ministerstvy školství a přemýšlet o dopadu svých požadavků na celý školský systém celého společenství.

Metodické, systematické a důkladné vzdělávání je důležitější než úroveň jakožto taková. Zvláště v zemích, které se snaží vybudovat svůj systém, má univerzita po jistou dobu a ze správných důvodů spíše požadovat důkladnost než úroveň, může-li tím pomoci školám ke stanovení pevného programu a postupné zvyšování jeho úrovně.

Jaký je optimální rozsah univerzity? Neexistuje žádná univerzálně platná doktrína, co se toho týče, ani co se týče otázky rovnováhy, která má být udržována mezi různými konstitučními prvky univerzity.

V praxi vidíme, že existuje velká škála, počínaje velkými státními institucemi v obou Amerikách, kvalitativně prvotřídní ve svých pokročilých oborech, ale se slabým výkonem na nižších stupních, až k institucím britským, které dávají přednost minimálnímu počtu studentů 3000 a maximálnímu počtu 7000 nebo 8000 a tím docílují homogenní kvality. Lze tedy o této otázce teoreticky diskutovat: u rozvíjejících se systémů univerzitních se ostatně ještě dlouho tato otázka nebude pravděpodobně muset řešit. Nicméně je tato otázka důležitá, kterou dříve nebo později každá univerzita bude muset řešit. Velké rozměry představují jisté výhody, které univerzity znají. Je správné, že je na nich velká škála studií a specializací; a je snad všeobecně platnou pravdou, že univerzity spíše podnikají příliš než ne dosti. Je ovšem také pravda, že na velkých univerzitách se přespříliš oddělují kontakty a aktivity. Důležité je tedy, aby velká univerzita měla k dispozici zařízení – spolky, společné sály, obytné pavilony atd. – které automaticky skýtají místo, kde se scházejí představitelé celého univerzitního společenství, starší i mladší. I tak, ať již je velikost jakákoli, rozptýlení „campusu“ na velkém prostoru musí mít nutně vliv na univerzitní život a na jeho povahu a jakost.

Nikdo nemůže určit předem práh, počínaje kterým univerzita se má bránit dalšímu růstu buď některého ze svých odvětví, nebo svého globálního stavu. Jediné, co můžeme říci, je, jak má být citlivá na potřeby kádrů ve státě a jak se má starat o jejich kvalitu nebo všeobecněji řečeno o celkovou kvalitu služeb, které poskytuje.

Stanovisko informovaných osob, které si jsou vědomy rostoucích potřeb, může zcela právem univerzitě být sděleno. Ale definitivní rozhodnutí musí činit univerzita sama bez jakéhokoli nátlaku. Kvalita univerzitní práce, a tedy uskutečňování podmínek této jakosti jsou konec konců důležitější pro společnost než množství diplomovaných „vyrobených“ v dané době. A univerzita sama znalá své konkrétní situace je nejlepším soudcem těchto podmínek.

- c) V této souvislosti je třeba se zmínit ještě o jiné otázce. Srovnává se s koncepcí univerzity, financované z veřejných prostředků, aby vyžadovala od svých studentů jiné kvalifikace než intelektové? Samozřejmě může právem požadovat od studenta důkaz o tom, že jeho přítomnost nebude zdravotně nebezpečná pro ostatní členy univerzity a aby se podrobil všeobecným zdravotním předpisům tohoto společenství. Může též vyžadovat od studenta přijatelné společenské chování, neboť toto jsou podmínky nutné pro chod celého společenství. Ale kromě těchto základních požadavků je spravedlivé, aby univerzita byla přístupna všem, kdo jsou schopni správně využít možností, které skýtá.

Vyloučení z důvodů rasových, náboženských, politických nebo pro jakékoli osobní názory, se protíví samé koncepci univerzity, společnosti intelektuálně silné a pohostinné. Nemá důvodu, aby se předem chránila proti střetnutím názorů. Existují však univerzity církevní, financované veřejnými úřady a některé z nich jsou vysoké kvality.

Jejich autonomie by byla narušena, kdyby se jim upíralo právo uplatnit některé podmínky rázu náboženského, a to jak zaměstnancům, tak i studujícím. Ale v míře, v jaké toto dělají, omezují onu otevřenost myšlení a onu svobodu diskuse, jíž se obohacuje každá dobrá škola a každý výzkum.

Ostatně v praxi se to neděje, s výjimkou několika jistých studijních oborů, a většina univerzit neklade žádnou takovou podmínku – v žádném případě studentům – a tato „katolicita“ je jen posiluje.

[...]

14. Určování programů. [...] Když byli studenti vybráni, vzniká pro univerzitu nová řada rozhodnutí. Musí se rozhodnout, co z nich chce udělat, a tedy určit programy a obsah každého z kurzů. A jedním z hlavních cílů univerzity, ale nikoliv jediným, je vyškolit pracovníky pro různá povolání tím způsobem, že se přednášejí všechny odborné vědomosti nutné pro výkon těchto povolání. Hlavní linie programu je tedy určena. Budoucí právník bude studovat různé obory práva, jejich historii a doktrínu. Stejně tomu bude pro budoucího lékaře, veterináře, agronoma, profesora, inženýra, kněze, ekonoma, správce atd. Ve všech těchto oborech vidíme dosti velkou uniformitu. Lze ještě zdůrazňovat některou látku, chápat rozkaz nebo způsob podání různým způsobem, ale prvky duchovního vybavení potřebného pro praktické vykonávání různých povolání jsou v zásadě málo variabilní.

Mohlo by se tedy říci, že v tomto smyslu není autonomie univerzity ohrožena. Ale kdybychom si tím byli příliš jisti, mýlili bychom se. Neboť jsou i jiné instance, které se zajímají o obsah přednášené látky. V četných zemích je výkon jistých povolání podřízen schválení státních orgánů nebo profesionální organizace. Univerzita může tedy poskytnout titul lékaři, a to právně nebo mechanicky, nebo i jinak. Ale bude to externí činitel, který rozhodne, do jaké míry a eventuálně za jakých dalších podmínek tento titul dává právo provozovat toto zaměstnání. Na univerzitu je vykonáván silný tlak, který jí má přinutit k tomu, aby její programy se shodovaly s požadavky příslušného úřadu tak, aby diplomovaní absolventi mohli být připuštěni k výkonu povolání s minimálními potížemi. Ovšem hlediska těchto dvou stran nejsou vždy totožná, což je ostatně normální, zvláště v počátečním stadiu nové zkušenosti. Tato rozdílnost hledisek je ostatně významná v tom smyslu, že vychází z různých cílů a intencí, s univerzitou na jedné straně a profesionálními organizacemi na straně druhé. Tyto poslední mají sklon zajímat se speciálně o praktické znalosti budoucích kádrů, o jejich technickou zručnost nebo o jejich umění.

Univerzita naproti tomu se více zajímá o jejich základní vědecká vzdělání a není ochotna ztrácet drahocenný čas výukou takových předmětů nebo technik, které snad mají jistý praktický význam, ale často postrádají pevný intelektuální rámec a pro ducha poskytují potravu dosti chudou. Hledisko obou stran je samo o sobě ospravedlnitelné, a když se jim podaří se navzájem lépe chápat, lze najít východisko. Univerzitní diplom je považován za to, co je: záruka vědecké nebo akademické úrovně. Ale příslušný úřad může udělení kompletního profesionálního titulu podmínit stáží, která má doplnit univerzitní výuku a poskytnout kandidátům zkušenosti, které jim chybí.

Taková dohoda je k prospěchu obou stran. Ale každé povolání, které chce rekrutovat diplomované absolventy univerzit, musí nakonec přiznat univerzitě právo postarat se nejdříve o intelektuální úroveň svého školení a povinnost poskytnout všem studujícím co nejobsáhlejší a nejukončenější vzdělání.

Především péče o všeobecné vzdělání na univerzitách nevyplývá pouze z historie. Uplatňuje se ještě silně i dnes a znamená ve skutečnosti jednu z charakteristik, které odlišují univerzitu od institucí se vzděláním praktickým a technickým. Ve svém vlastním zájmu právě tak jako v zájmu společnosti by univerzita neměla dovolit, aby se toto rozlišení smazalo nebo porušilo. Toto není pouze otázka úrovně nebo titulů nebo stupňů. Je to především otázka intencí, a o to se zajímá společnost. Na druhé straně jestliže univerzita odmítne toto poslání všeobecného vzdělání, její nárok na to, že bude sama určovat program svých „odborných“ kurzů, je tím silně oslaben. Za třetí, přijetí tohoto poslání je totožné s pojetím, podle kterého univerzita má být ve službách národa. A národ nepotřebuje pouze dobře vyškolené odborné kádry; ještě více potřebuje osvícené občany, muže a ženy znalé problémů moderní společnosti a schopné je posuzovat inteligentně a objektivně. Konečně za čtvrté, vzhledem k narůstající specializaci ve všech vědních oborech a ke stále stoupající potřebě specializovaných znalostí toto poslání lze splnit jen velmi těžko.

Pro univerzitu je snadné toto splnit slovně, ale může nechat toto poslání rozplynout ve velkém množství speciálních kurzů. Ke splnění tohoto poslání je třeba, aby si student při všech svých specializovaných studiích uvědomoval vztahy mezi těmito studii a jejich místo ve všeobecné konfiguraci vědeckého nebo humanitního bádání. Toto je těžko dosažitelný cíl, kterého se také nikdy zcela nedosáhne. Ale snahy také mají svou cenu a četné zkušenosti dokázaly, že pro nejnadanější studenty jisté metody dávají možnost se tomuto cíli alespoň přiblížit – za předpokladu ovšem, že dostatečný počet přednášejících jej bude mít na mysli. Pakliže ale tato podmínka není plněna, není také naděje, že by univerzita byla doopravdy vzdělávací.

Zůstaneme ještě v oblasti učebních programů a zbývá nám promluvit o otázce úrovně požadované k univerzitním diplomům. V této oblasti žádná univerzita nemá možnost, aby dělala, co chce. Jiné úřady mají zájem na tom, aby se udržela přiměřená a souvislá úroveň – hned celé společenství univerzit, neboť by utrpěla jejich prestiž, kdyby došlo k degradaci univerzitních titulů. Právě tak stát a náboženské organizace chtějí, pokud uznávají univerzitní diplomy, aby tyto měly onu hodnotu, kterou představují a aby se nerozdávaly lehkomyšlně. Ale zkušenosti ukázaly, že tyto orgány lze uspokojit, aniž by bylo třeba kontrolovat podrobně systém udílení diplomů nebo zasahovat do této oblasti. Je všeobecně známo, že umění zkoušet zdaleka nedosáhlo dokonalosti. Je však obecným pravidlem, že alespoň dva examinatoři hodnotí kandidáty a jeden z nich je obvykle z jiné univerzity. Z toho, co jsem řekl, vyplývá, že je zde dostatečná záruka spravedlnosti a odpovědnosti v celém univerzitním systému.

[...]

Britské zkušenosti jsou snad zvláště poučné proto, že jedna univerzita, a to univerzita londýnská, byla dlouho pověřena zkoušet nejen své vlastní studenty, ale také kandidáty odjinud a udělovat jim diplomy. Londýn takto zjistil, že nejlepších výsledků se docílí, lze-li zapojit do organizace programů a zkoušek učitele těch institucí, kde studovali tito „externí“ kandidáti. Zvláště zajímavým příkladem této metody byla „speciální relace“, která spojovala Londýn s novými vysokými školami bývalé britské Afriky v době, kdy tyto instituce byly ve stavu zrodu a kdy jejich studenti dostávali své diplomy z Londýna. Je však normální

a nutné, že nyní většina těchto nových vysokých škol přejímá veškerou odpovědnost za diplomy a stanovení jejich úrovně. Měly možnost využít jednu užitečnou zkušenost, ale je nesporné, že tato nesporná odpovědnost se má vrátit, jakmile to okolnosti dovolí, na univerzitu, která poskytuje výuku.

Byla by to konečně univerzita sama, která by první trpěla za nedbalé provádění svých povinností.

Můžeme tedy závěrem říci, že ve všech otázkách programu – což je definice učebních cílů, stanovení obsahu kurzů a úrovně diplomů – autonomie předpokládá, že všechna rozhodující rozhodnutí přísluší univerzitě a že tato má neustále dbát na to, aby zůstala otevřená a plná pochopení pro potřeby, zkušenosti a požadavky nejen ostatních univerzit, ale také všech veřejných nebo soukromých organizací, které se oprávněně starají o kvalitu odborných kádrů, rekrutovaných mezi univerzitními absolventy.

15. Volba výzkumných programů. Tato volba představuje dosti komplikovaný problém. Výzkum ve všech oborech, ale zvláště v těch (exaktní vědy, aplikované vědy, medicína), které se přímo týkají ekonomických a sociálních potřeb, předpokládá samozřejmě jisté přímé nebo nepřímé řízení ze strany státu. Pro vlastní výuku je důležité, aby některý ústřední úřad mohl dohlížet na veškerý výzkum prováděný v zemi a dohlížel na to, aby všechny oblasti nutné pro bezpečnost a prosperitu národa, byly dostatečně prozkoumávány. Univerzity nemají v žádném případě výsady ve výzkumu. Hlavní podíl aplikovaného výzkumu je bezpochyby prováděn v laboratořích, a to buď průmyslových nebo státních nebo organizacemi, které za tím účelem byly založeny.

Nicméně univerzity zaujímají postavení zvláště důležité. Zajišťují větší část základního výzkumu – který zůstává hlavním zdrojem technického pokroku – a vyškolují velký počet badatelů, kteří pracují v jiných institucích. Představují zásobárnu, která živí celý systém. Proto je jejich činnost velmi důležitá pro společnost, která má tudíž právo se o tuto činnost zajímat.

V této otázce, právě tak jako v otázce výuky, nedochází k nejlepším výsledkům, podřídili se univerzita nějakým direktivám. Také zde je důležité, aby po podrobné konzultaci s příslušnými úřady univerzita měla možnost svobodné volby své orientace a svých programů. Jsou pro to dva důvody. První je, že v těchto oblastech hlavní zájem univerzity (ale nikoliv exkluzivní) je růst vědomostí na základě výzkumu prováděného až do nejzazších hranic, bez ohledu na jeho praktický význam. Za tuto cenu postupuje základní věda. A jak dokázaly zkušenosti a historie objevů, nikdo není s to předvídat, co na kterém objevu bude prakticky použitelné a co zůstane nepoužitelné.

Ale ve skutečnosti existuje jen málo znalostí, které by byly zcela zbytečné, a čím bohatší bude základ organizovaných vědomostí, tím více nadějí bude mít společnost, že najde prvky, které vyřeší její praktické problémy. Druhý důvod je, že podmínka sine qua non každého plodného výzkumu je, aby byl řízen osobami skutečně samostatnými a vnímavými. Mnoho osob s dobrou inteligenční úrovní, ale nikoliv mimořádnou, může prospěšně pracovat na výzkumu. Ale jejich produktivita závisí na inspiraci malého počtu vynikajících osob. Značný počet – ne-li největší – těchto talentů, které jsou dosti vzácné, najdeme na univerzitách, kde je nacházíme proto, že tam mají nezávislost a svobodu. Neboť svoboda je nejlepší podmínka jejich práce.

Konečně také univerzity znají, lépe než kdokoli jiný, kvalitu svých členů a vědí, koho nechat využívat její prostředky a zdroje. Financování výzkumu má dva aspekty. Ve většině

zemí není obtížné najít peníze pro výzkum, který má naději na výsledky, které lze rychle využít v ekonomii. Průmyslové podniky, příslušné státní úřady, nadace a jiné organizace jsou ochotny financovat takové práce do té míry, že je jejich horlivost až na obtíž. Samozřejmě, že některé z těchto organizací jsou někdy ochotny podpořit vynikajícího badatele, aniž by si kladly podmínky. Nicméně ale hlavní podíl jejich úvěrů jde někdy povinně na základě státních zákonů na problémy, které je zvláště zajímají. Proto se na čistý výzkum někdy fondy těžko hledají. O to důležitější je, aby univerzita měla ke své volné dispozici dostatečné zdroje pro lidi a programy, které považuje za zajímavé a plodné.

K tomu účelu by měl existovat ještě druhý hlas, což je ostatně těžko realizovatelné; na každé univerzitě by totiž měl být ústřední orgán, který by reprezentoval celou instituci a měl by právo dohledu a řízení všech výzkumů. Není-li tomu tak, rovnováha programů a struktura univerzity samé jsou ohroženy. Slavní profesori jsou žádáni průmyslovými podniky o pomoc, a to buď pravidelně, nebo příležitostně. Tito pak dostávají snadno úvěry a jejich oddělení se mohou výhradně věnovat jistým speciálním cílům. Tyto kontakty a kontrakty mohou být zajímavé jak pro univerzitní oddělení, tak i pro průmyslové podniky a pro stát. Ale je důležité, aby nepřekročily hranice toho, co lze podnikat, a tím aby neutrpěly všechny vědecké akce oddělení nebo univerzity. Překročí-li se tyto hranice, nutně nastanou potíže. Množství výzkumných ústavů státních nebo soukromých, se kterými je univerzita ve styku, činí úkol tyto vztahy řídit, velmi choulostivým a složitým. Ale neprovádí-li se žádná centrální řízení (se vším možným pochopením), může se univerzita po čase dostat do příliš velké závislosti na vnějších ekonomických zájmech, které mohou narušit její program na základě svých potřeb a nebo do finanční nebo osobní závislosti, která je pak na úkor všeobecné činnosti.

[...]

16. Mechanismy vztahů mezi univerzitami a státem.

a) Především odstavce analyzovaly myšlenky týkající se normálního chodu univerzitních činností. Vyplývají z nich dva hlavní závěry. Univerzity mají sloužit společnosti, která je morálně a hmotně podporuje. Je tedy správné, jsou-li podrobeny soudu a kritice společnosti a mají citlivě reagovat, jsou-li hodnoceny jejich cíle a způsob, kterým se tyto cíle provádějí. Je ovšem třeba, aby tento soud byl inspirován skutečným pochopením mimořádného poslání univerzity a zvláště tím, že má-li se univerzita starat o současné potřeby společnosti, nesmí ji poslouchat bezvýhradně. Právě tak, snad i více, má univerzita sloužit dlouhodobým zájmům vědy a v tomto smyslu má povinnosti nejen vůči své vlastní společnosti, ale vůči vědě a vědění celého světa.

Univerzita, která by si nebyla vědoma své příslušnosti k tomuto společenství a která by se nestarala o své místo v tomto společenství, by byla velmi ubohá a špatně by sloužila své době. Uvědomíme-li si toto, uznáme, že žádná univerzita nemůže plnit své úkoly uspokojivě, není-li ve velké míře autonomní. Opakují však ještě jednou, že se dělají chyby, ke kterým ostatní úřady nemohou být lhostejné. Univerzita nesmí nikdy být izolována od soudu společnosti neproniknutelnou zdí. Je-li tato podmínka splněna, je třeba, aby univerzita sama uznala oprávněnost a váhu tohoto soudu a v případě, že to uzná za vhodné, aby se sama reformovala.

b) Nyní tedy můžeme přejít k mechanismům, kterými se vnější názory, zvláště názor státu, zapojují do řízení univerzitních záležitostí.

V pravidelných intervalech – každý rok nebo každé dva roky, nebo každých pět let – nastává kritický okamžik, a to když vláda hodnotí úvěry,²⁰ které má v úmyslu přidělit univerzitnímu systému a stanovuje způsob rozdělení těchto fondů mezi různé univerzity, dokonce v jistých případech na různé úkoly, pro které každá univerzita tyto zdroje žádá. Obvykle si každá univerzita vypracuje rozpočet a specifikuje v něm své výdaje, které bude mít, bude-li pokračovat v dosavadních činnostech, a odhadne náklady na nové činnosti, které by chtěla podnikat v případě, že k nim bude mít prostředky. Univerzita si bude jistě hledat jiné zdroje u jiných institucí, než je stát. Nicméně velká část – pravděpodobně stále stoupající – těchto peněz je státních. Veřejné úřady používají různé metody, vyřizují-li tyto rozpočtové záležitosti, a tato různorodost metod představuje jednu stránku problému, který zde chceme probrat.

Ať jsou použité metody jakékoli, definitivní určení globálních fondů přidělených univerzitám má spadat do kompetence příslušného státního úřadu, který rozhoduje na základě všech závazků, které musí splnit. Je to stát a pouze stát, kdo má toto rozhodnutí činit. Je-li státu toto všechno známo, rozdělení úvěrů se může dít dvěma formami. Může být zajištěno přímo některým vládním úřadem, řízeným ministrem a obvykle ministrem školství, nebo poradním meziorgánem, který slouží za spojku mezi ministrem a univerzitou. První metoda je obvykle používána v zemích, kde univerzity jsou státní výhradně a právně; druhá metoda v zemích, kde univerzity jsou právně soukromými institucemi. Ať je stav jejich finanční závislosti jakýkoli.

Je známo, že obě tyto metody fungují uspokojivě; je známo, že ta i ona metoda mají své příležitostné poruchy. Obě se dovolávají zvyklostí a konvencí, které je doplňují a usnadňují chod univerzity.

V obou případech je důležité, aby ministr, který předkládá parlamentu (nebo kompetentním státním úřadům) své návrhy, týkající se globálních úvěrů, které je třeba poskytnout, byl dokonale informován o obsahu plánu univerzit a jejich motivaci, aby jak parlament, tak i univerzity měly pocit, že těmto závěrům předcházelo dokonalé a rozumné posouzení. Parlament musí nabýt přesvědčení, že veřejné fondy jsou vydávány s rozumem. Univerzity, které mají malou naději, že obdrží vše, o čem se domnívají, že by mohly užitečně spotřebovat, musí mít dojem, že všechny jejich argumenty byly zváženy a pochopeny.

Toto všechno neohrožuje autonomii univerzity. Nicméně možné důsledky tohoto procesu mohou být považovány za narušení autonomie. Univerzitní rozpočty se dělají velmi promyšleně a rozhodnutí o objemu úvěrů, které budou univerzitám poskytnuty, se dělá také po předběžném, důkladném prostudování návrhu a výloh, které tyto návrhy budou představovat. Řekli jsme již, že úvěry jsou obvykle nižší, než univerzita požaduje, a to nikoliv proto, že by stát nesouhlasil s návrhy univerzity, ale prostě proto, že vezme-li v úvahu všechny své závazky, nemá stát dostatek prostředků, aby všem požadavkům vyhověl.

Za těchto podmínek musí univerzita znovu přešetřit své návrhy a ustavit prioritní pořadí (což obvykle již dělá, když připravuje své návrhy). Ale může se stát, že se stát nespojí tím, že určí globální objem úvěru, ale určí způsob, kterým se tyto úvěry mají použít.

²⁰ Termín „úvěry“ užitý na různých místech textu lze v současné terminologii nahradit slovem „granty“.

Hierarchie priorit ustavená státem se může lišit od priority univerzitní: univerzita bude tedy nucena podřídit se orientaci, která je jiná než její.

Anglické přísloví říká, že kdo platí hudebníky, volí melodii: určí-li stát do podrobností, jakým způsobem má být naloženo s úvěry, které poskytuje, pouze aplikuje tuto logiku. Obvykle je oprávněn toto učinit, neboť musí brát v úvahu důležité okolnosti, které univerzitě nejsou známy. Taková situace může ovšem vyvolat nedorozumění a těžkosti. Pouhý „diktát“ se shora, bez konzultace a vysvětlení, je při nejmenším odstrašující a může vyvolat hořkost.

Jediný způsob, jak toto napravit, je, aby univerzita byla informována o všech okolnostech, které se musí stát, aby jí byla dána příležitost vysvětlit všechna kritéria priorit, které ustavila. Dojde-li univerzita k přesvědčení, že stanovisko státu je ospravedlněno dobrými důvody, nebude jí zatěžko nalézt způsob, jak se přizpůsobit a přitom si zachovat volnost pohybu rozpočtu, který právem požaduje. Je třeba odsoudit všechny pevně stanovené rozpočty, kde všechny položky jsou určeny přesně a neodvolatelně. Takováto nepružnost je téměř vždy nákladná a neúčinná.

- c) Vidíme zde, jak je důležité, aby vztahy mezi státem a univerzitou byly dobré a aby nedocházelo k roztržkám již při stanovení rozpočtu. Ve skutečnosti jsou obvykle tyto vztahy harmonické. V případě státních univerzit, jejichž řídicí rada je jmenována parlamentem, členové nebo zástupci parlamentu spolupracují na vypracovávání univerzitního rozpočtu a budou tedy informováni o všech zájmech, které jsou v něm vyjádřeny. Jsou tedy v takovém postavení, že mohou posílit spojení mezi univerzitními úřady a kompetentními státními orgány a stát se prostředníky.

Takové přímé spojení může být velmi účinné. Avšak pro soukromé univerzity, financované státem, je třeba nalézt jiné metody.

[...]

17. Tato esej, založená na dlouhodobých zkušenostech s britskými univerzitami, kde tradice autonomie je velmi silná, se změnila na jistý druh obhajoby této tradice, nebo dokonce na obhajovací řeč za její přijetí v nových státech, které jsou v počátečním stadiu výstavby svého univerzitního systému. Doufám nicméně, že jsem jasně naznačil, že hlavním úkolem univerzit je sloužit zájmům společnosti; že jejich právo na velkou autonomii není založeno, podle mého názoru, na privilegii, ale na naučeních vyplývajících ze zkušeností; že je to vládní soustava, která jediná určuje míru služeb, které mají poskytovat; že nemají žádný platný důvod k tomu, aby nepřijímaly soud a kritiku společnosti a že nejlépe využijí své svobody, když povzbuzeny tímto soudem, se budou často zabývat úvahami o správnosti své orientace. Vyplývá z toho, že když vláda rozhoduje o výši pomoci, kterou poskytne univerzitám, musí se informovat o jejich cílech a jejich plnění a informovat univerzity o svém stanovisku k potřebám výchovy a výzkumu z hlediska státního zájmu. Proto je důležité, aby existovala soukolí, která by umožňovala mezi stranami snadné, rychlé a stálé spojení tak, aby se rozhodnutí nečinila v ovzduší nedorozumění a krizi.

Dobrá univerzita není pouze konglomerát různých funkčních institucí, nýbrž je to společenství, jehož jednotlivé složky jsou spojeny a oživeny jednotou společného duchovního cíle, a jehož zdraví může být zajištěno pouze dialogem – a to co nejsvobodnějším – mezi osobami a disciplínami.

Všichni univerzitní pracovníci nejsou na výši těchto požadavků, ale většina z nich se snaží těmto požadavkům se přiblížit a někteří jim odpovídají. Vliv těchto pracovníků není nikdy omezen na jejich vlastní oddělení. Šíří se po celém společenství a poznamenává svou stopou pracovníky jiných disciplín. Ale ani prostřední osobnosti, ani osobnosti nejvíce vynikající nemohou zastávat plně svou úlohu, nemají-li takovou svobodu, aby mohly své myšlenky dovést do konce, ať s jakýmkoli závěrem a nepodporuje-li je společnost, která je sama také svobodná.

Z toho všeho vyplývá, že univerzita musí bdít nejenom nad svou kolektivní autonomií, ale také nad akademickou svobodou svých členů. Ale tento požadavek by nebyl oprávněn, kdyby zároveň nebyly uznány všechny závazky, které jej doprovázejí. Univerzitní pracovník požaduje svobodu, ale také právo nesouhlasit s přijatými zásadami. Přesahuje-li tento nesouhlas rámec jeho disciplíny, musí být připraven na kritiku a proti této kritice bude muset, pomocí všech argumentů, kterými disponuje, ubránit své stanovisko.

V těchto otázkách se časem prosadí zdravý rozum. Ve většině případů se však podobný spor omezuje na malý kroužek zasvěcenců a jen vzácně vyvolá v lidu vášně, jako tomu bylo při slavném sporu mezi biology-darwinisty a teology. Propagátor heterodoxních názorů však dává v sázku svou profesionální budoucnost. Vyhraje-li, zajistí si při nejmenším slávu. Prohraje-li, jeho pověst se zhorší a jeho naděje na posílení jeho akademického postavení se zmenší. Ale přitom nevzniká vůbec možnost veřejného pobouření ani není ohrožena autonomie univerzity. Takové případy se vyřeší buď spravedlivě, nebo nikoliv podle názoru, který převládá v akademickém světě.

Jinak je tomu, jedná-li se o otázky obecného zájmu, kdy univerzitní pracovník vyznává názory, které mohou ohrozit politiku vlády, která poskytuje univerzitě finanční zdroje. Takové názory mohou být podloženy výsledky odborných rešerší, zabývá-li se jejich autor na příklad sociálními vědami, ale mohou také pouze předpokládat názor občana na společnost, ve které žije. Takováto situace zdaleka není neznámá ve zralých a ustálených společnostech anglofonního světa i jinde a způsobila někdy ostré spory. Opakovala se nedávno na některých nových institucích v Africe.

Neznám žádný předpis, který by se dal v takových případech obecně aplikovat. Není sporu o tom, že veřejný pořádek je základní potřebou všech společností, a pakliže některý občan chce obhajovat činnost, která je v rozporu s požadavky tohoto řádu tak, jak je dobře nebo špatně stanoven zákonem, musí očekávat, že vláda bude reagovat, aby se chránila.

Pak ovšem onen občan nemá opravdový důvod si stěžovat. Rozhodl se – možná právem, byl-li to jediný způsob jak vyznat své přesvědčení – jednat proti vládě; upřímnost nebo důraznost jeho počínání lze měřit podle toho, jak přijímá důsledky. Stát, právě tak jako církev, potřebují své mučedníky. Snad je to vše tragikomické. Vláda může být špatná, nutí-li upřímného člověka k otevřené opozici. Pokud ale vláda jedná v rámci zákonů, univerzitní pracovník je v těžké situaci jako kterýkoliv protestující občan.

Univerzita může vydat posudek o jeho upřímnosti a kompetenci; může i podpořit důvody jeho činnosti, přestože riskuje tytéž následky. Ale i jako taková jej nemůže chránit, neboť zde není v sázce svoboda univerzity, ale občana.

Zcela jiná situace vzniká, nutí-li vláda univerzitu, aby vyžadovala od svých členů, aby vyznávali nějakou ortodoxii, ať již vědeckou nebo politickou a aby postupovali proti těm, kdož podle názoru vlády tuto ortodoxii narušují. Pak lze mluvit o nesporném porušení autonomie a je správné, jestliže se univerzita brání jak ve svém zájmu, tak i v zájmu širším, v zájmu svobody učení. To ovšem neznamená, že by se univerzita neměla zajímat o to, co

její členové činí a říkají. Má důvod si stěžovat, jestliže některý ze členů užívá svých přednášek k tomu, aby hlásal myšlenky, které nemají nic společného s jeho vyučovací látkou, a může po právu použít metod a sankcí, které pro takové případy existují. Ale i taková situace je velmi často nejasná, protože vlastností dobrého učitele je objasňovat vztahy mezi jeho disciplínou a jinými bolestmi duševního bádání a dělat své závěry specialisty. To poslední, co univerzita chce, je výuka bez představitosti a nezajímavá jako učebnice.

Za všech okolností je toto problém, který univerzita musí řešit a pravděpodobně k němu nebude lhostejná. Ale přednášející má také své povinnosti. Je občan jako každý jiný. A jak jsem již řekl, jsou situace, kdy své povinnosti občana musí klást na první místo. Ale je také občan, kterému byla udělena obzvláštní odpovědnost. Je nebo má být, jedním z duchovních vůdců společnosti a víc než jiní si má být vědom všech okolností situace, ve které se nachází. Musí myslet na to, že jeho slova a jeho příklad budou mít obzvláštní váhu. Je do jisté míry odpovědný za stabilitu univerzity, za pokrok v četných odvětvích vědy, za výchovu společnosti a za sociální blahobyť.

V žádné z historických civilizací nebyla svoboda předčasná. Ve všech svých projevech se má svoboda opírat o minimum politické stability a hospodářské jistoty. Všechny tyto okolnosti je třeba zvážit a univerzitní profesor nemá právo zatahovat lehkomyšlně svou instituci do sporu. Musí však docházet k tomu, že i po svědomitém přezkoumání různé osoby dojdou k různým závěrům o tom, co je jejich povinností, a každý bude chtít sledovat dále svoji cestu. Bylo zbytečné požadovat, aby vědci a učenci zůstávali citově neutrální a to zvláště, jde-li o otázky mravní.

Citová angažovanost je pro ně, jako pro ostatní, podmínkou účinné akce. Lze však od nich požadovat, aby si byli vždy vědomi toho, že jejich prvořadým úkolem je být světlem a nikoliv ohněm, a že tudíž jejich prohlášení, ať jsou si jimi jakkoli jisti, mají být umírněná a spravedlivá. Takový má být vědecký postoj. Tam, kde takový postoj bude přijat, tam se tenze sníží na minimum a situace se stanou jen zřídka nerozřešitelné. Také je důležité, aby nikdo nezapomněl, že první podmínkou univerzitní autonomie je hluboký smysl všech členů pro jejich osobní odpovědnost vůči společenství, protože tento smysl je podmínkou svobody společnosti, které univerzita slouží.

IVANA ČORNEJOVÁ

Der Essay von Sir Hector Hetherington über die Universitätsautonomie

ZUSAMMENFASSUNG

In den Jahren 1965–1966 gab es Diskussionen zum neuen Hochschulgesetz. Die Regierungsvorlage wurde nicht nur von den Organen der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei und dazu beauftragten Beamten geprüft, sondern es wurde auch von der akademischen Gemeinde dazu Stellung bezogen. Im Rahmen dieser an der Karlsuniversität stattfindenden Diskussionen wurde auch ein fundierter Essay von Sir Hector Hetherington vorgelegt, einer führenden Persönlichkeit vor allem der Universität Glasgow. In seiner umfangreichen und gründlichen Studie aus dem Jahre 1965 legt Hetherington die Vor- und Nachteile der Universitätsautonomie dar, wobei er seine persönlichen Erfahrungen aus der akademischen Praxis und aus jahrelanger Forschung zugrundelegt.

Hetherington geht zwar vor allem von der Lage an den britischen Hochschulen aus, doch haben seine Schlussfolgerungen allgemeine Gültigkeit. Er verfolgt die akademische Autonomie in ihrer historischen Entwicklung, interessiert sich jedoch auch lebhaft für den aktuellen Stand Mitte des 20. Jahrhunderts, der sich selbstverständlich

deutlich vom Autonomiebegriff vergangener Zeiten unterscheidet. Er betont, dass die akademische Autonomie eines der Hauptprinzipien der Existenz von Universitäten und anderer ähnlicher Hochschulen ist, doch zugleich ist auch die Rolle des Staates nicht unbeträchtlich, und zwar besonders dann, wenn er für den Betrieb der Hochschulen finanzielle Mittel bereitstellt. Den Hauptgedanken des Essays von H. Hetherington kann man in folgendem Zitat erfassen: *„Die erste Bedingung der Universitätsautonomie ist ein tiefer Sinn aller Mitglieder für ihre persönliche Verantwortung gegenüber der Gesellschaft, denn dieser Sinn ... ist die Bedingung für die Freiheit der Gesellschaft, welcher die Universität dient.“*

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter